DOI: https://doi.org/10.17355/rkkpt.v34i3.28

Bán János Máté*

„Ha szaladok, agyonlőnek, Ha megállok vasra vernek”[1]

A csempészet mint informális jövedelemszerzési forma Kárpátalján a két világháború között

If I run, they’ll shoot me dead; if I stop, they’ll put me in irons’ Smuggling as a Form of Informal Income Generation in Transcarpathia Between the Two World Wars

Abstract: This study examines smuggling in Transcarpathia (Podkarpatská Rus) during the interwar period, with particular attention to the economic and social circumstances that contributed to its spread. It focuses on the main commodities, routes and methods used by smugglers, as well as the measures taken by the Czechoslovak authorities against illegal cross-border trade. Special attention is given to the crises following the First World War and the Great Depression. The sources suggest that smuggling cannot be interpreted solely as a profit-oriented activity. For some groups it served as an informal means of subsistence, while in other cases it developed into an organized activity aimed at generating considerable profit.

Keywords: Interwar period, Podkarpatská Rus, smuggling, informal economy, borderlands

Bevezetés

A tanulmány középpontjában a két világháború közötti Kárpátalján zajló csempészet áll.[2] A határváltozások vizsgálatakor nem hagyhatók figyelmen kívül azok

* A szerző a Pázmány Péter Katolikus Egyetem történelem mesterképzési szakának hallgatója. E-mail: mate107733@gmail.com. ORCID: 0009-0000-6031-7032

1 Vári Fábián László: *Vannak ringó bölcsők. Kárpátaljai népballadák és népdalok*. Harmadik, bővített kiadás. Ungvár – Budapest: Intermix Kiadó, 2012. 258.

2 A tanulmány a szerző korábbi BA-szakdolgozatához kapcsolódó kutatás eredményeire épül.

társadalmi és gazdasági következményei sem, hiszen egy új államhatár kialakítása a lakosság mindennapi életét is jelentősen átalakította. Kárpátalja története különösen jól példázza ezt a folyamatot, mivel a térség lakossága a 20. század folyamán több alkalommal is államhatár-változást élt át, amelyek újra és újra átrendezték a korábbi gazdasági, társadalmi kapcsolatokat.

Historiográfiai szempontból a két világháború közötti Kárpátalján zajló csempészet a térség történetének kevésbé kutatott témái közé tartozik. A jelenség azonban szórványosan megjelenik Szakál Imre[3] és Fedinec Csilla[4] kutatásaiban is. Az említett munkák azonban nem a csempészetet állítják vizsgálatuk középpontjába, a jelenség ezekben elsősorban a térség gazdasági, társadalmi vagy kisebbségtörténeti folyamatainak kiegészítő elemeként jelenik meg. A térség gazdaságtörténetének újabb kutatásai közül Ondřej Štěpánek munkája emelhető ki, aki a két világháború közötti Podkarpatská Rus gazdasági piacainak és helyi áruforgalmának működését vizsgálta.[5] A határváltozások társadalmi következményeinek vizsgálatában Bencsik Péter munkái jelentenek fontos kiindulópontot, aki a határ menti társadalom, a kisebb határszéli forgalom és a csempészet problémáját szélesebb magyarországi összefüggésben is vizsgálta.[6] Simon Attila az 1918–1919-es csehszlovák impériumváltás társadalmi és gazdasági következményeinek feltárása során érintette az illegális határforgalom és az új határok kialakulásából eredő problémák kérdését.[7] Nagy Adrienn az osztrák–magyar határvidék csempészetét vizsgálva elsősorban annak társadalmi és gazdasági motivációit, a csempészek kapcsolatrendszerét, valamint az alkalmazott módszereket elemezte.[8] A kárpátaljai csempészet társadalmi és gazdasági szerepéhez antropológiai szempontból Borbély Sándor kutatásai is fontos adalékokat nyújtanak. Munkája ugyan elsősorban a jelenkorra, különösen a rendszerváltást követő ukrán–magyar határvidékre összpontosít, ezért időben elkülönül jelen tanulmány vizsgálati korszakától. A szerző azonban részletesen

---

3 Szakál Imre: Az első Csehszlovák Köztársaság időszaka (1918–1938). In: Csatáry György (főszerk.): *Kárpátalja története. Örökség és kihívások. Monográfia.* Beregszász–Ungvár: II. RF KMF–„RIK-U” Kft., 2021. 399–448. 443.

4 Fedinec Csilla: Magyar kultúra a két világháború közötti időszakban. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra.* Budapest: Argumentum Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 119–135.

5 Štěpánek, Ondřej: Hospodářské trhy na Podkarpatské Rusi (Pohledem české a slovenské komunity). *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia*, 79(3–4), 2025. 61–70. doi: 10.37520/amnph.2025.022.

6 Bencsik Péter: *Demarkációs vonaltól államhatárig. A határ menti társadalom és konfliktusai az 1920-as években.* Budapest: ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2022.

7 Simon Attila: *Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig.* Somorja–Budapest: Fórum Kisebbségkutató Intézet – MTA BTK Történettudományi Intézet, 2021.

8 Nagy Adrienn: Fekete éjszakában az éjszaka feketézői. Csempészek mindennapjai a nyugati határsávban, 1918–1922. *Világtörténet*, 2022/2. 225–240.

elemzi a határ menti feketekereskedelmet, a csencselést, valamint az üzemanyag-, cigaretta- és más csempészeti formákat mint a helyi lakosság informális megélhetési stratégiáit.[9]

A kárpátaljai csempészettel ugyanakkor közvetlenebbül is foglalkoztak. Pavel Toungoussov összehasonlító etnológiai diplomamunkájában a Šumava és Podkarpatská Rus határvidéki csempészetét vizsgálta az első Csehszlovák Köztársaság időszakában.[10] Jelen tanulmány ezzel szemben kizárólag Kárpátalja területére összpontosít, és elsősorban azt vizsgálja, hogy milyen tényezők járultak hozzá a csempészet felerősödéséhez a vizsgált válságperiódusokban, milyen árucikkek kerültek illegális forgalomba, milyen útvonalakat és módszereket alkalmaztak a csempészek, valamint milyen eszközökkel próbálták a csehszlovák hatóságok visszaszorítani ezt a tevékenységet. Kiemelt figyelmet kap az I. világháborút követő, valamint az 1929-es gazdasági világválság nyomán kialakuló krízishelyzetek csempészetre gyakorolt hatása, így a tanulmány nem törekszik a két világháború közötti kárpátaljai csempészet teljes körű rekonstrukciójára. A rendelkezésre álló levéltári és sajtóforrásokból tudatosan kiválasztott esetek segítségével elsősorban a csempészet főbb társadalmi és gazdasági mozgatórugóinak, áruszerkezetének, útvonalainak, módszereinek és az ezekre adott hatósági válaszoknak a bemutatására törekszik. A kutatás egyik központi kérdése, hogy ezekben az időszakokban milyen szerepet játszott egymás mellett a profitszerzés és a megélhetési kényszer, illetve, hogy a csempészet egyes formái milyen mértékben szolgáltak informális jövedelemszerzési lehetőségként vagy a beszűkülő megélhetési lehetőségekre adott válaszként.

A vizsgálat jelentős részben elsődleges forrásokra támaszkodik. A korabeli sajtó rendszeresen beszámolt a csempészetről és az ahhoz kapcsolódó informális jövedelemszerzési formákról, miközben a Kárpátaljai Területi Állami Levéltárban fennmaradt iratok számos esetben lehetőséget teremtenek a sajtóban megjelent események levéltári adatokkal történő összevetésére. A jelen tanulmányban felhasznált levéltári anyag elsősorban hatósági jelentéseket, rendelkezéseket, körleveleket és lefoglalási adatokat tartalmaz.

[9] Borbély Sándor: *Informális gyakorlatok. Hétköznapi gazdasági és politikai cselekvések Kárpátalja határvidéki régiójában.* Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2023.

[10] Toungoussov, Pavel: *Fenomén pašeráctví a pašeráci v pohraničních oblastech Šumavy a Podkarpatské Rusi v období první československé republiky.* Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2008.

Háború utáni átmenet és a csempészet felerősödésének okai Kárpátalján

A csempészet két világháború közötti kárpátaljai elterjedése nem vezethető vissza egyetlen kizárólagos okra, inkább több, egymással összefüggő politikai, gazdasági és társadalmi változás együttes hatásáról beszélhetünk. Ezek közül meghatározó jelentőségűek voltak az I. világháborút követő határváltozások, amelyek Kárpátalja korábbi gazdasági és társadalmi kapcsolatrendszerét is átalakították. Az új államhatárok kialakulásával számos település és közösség közvetlenül határ menti helyzetbe került, ami egyfelől korlátozta a korábbi áruforgalmat, másfelől új lehetőségeket teremtett az illegális kereskedelem számára. A lengyel, magyar és román határ közelsége így a helyi lakosság egy része számára lehetővé tette, hogy az eltérő ár- és piaci viszonyokat kihasználva informális módszerek árnyékában árukat juttasson át egyik állam területéről a másikra.

Az I. világháborút követően a bizonytalanság időszaka köszöntött be Kárpátalja területén, amelyhez a demarkációs vonal kialakulásából fakadó bonyodalmak is hozzájárultak. 1918 végén került sor a Magyarország területét érintő első demarkációs vonal pontosabb kijelölésére. Ennek alapját Stephen Pichon francia külügyminiszter 1918. december 21-én kiadott jegyzéke jelentette. A dokumentum a szlovák területek irányában húzódó határvonalat az alábbiak szerint rögzítette:

> „A határvonal a Duna mentén húzódik a történelmi Magyarország jelenlegi határától az Ipoly folyóig, majd az Ipoly középvonalát követi Rimaszombatig. Innen egyenes vonal vezet nyugatról kelet felé az Ung folyóig, amelynek középvonalát követi tovább Halics határáig.”[11]

1919 januárjának végére azonban a párizsi cseh-szlovák békeküldöttség számára egyre nyilvánvalóbbá váltak a kijelölt demarkációs vonallal kapcsolatos problémák, így annak módosításának kérdése is felmerült. A térségben kialakult feszült helyzetet rajtaütések és fegyveres összecsapások jellemezték, miközben a határvonal a közlekedésben is komoly nehézségeket okozott.[12]

A Monarchia felbomlását követő átmeneti politikai helyzetben az Északkelet-Felvidék ruszinok által lakott területeinek további sorsa is bizonytalanná vált, ezért több elképzelés született a térség jövőbeni rendezésére. Ezek közé tartozott a Károlyi-kormány által támogatott autonómiaterv is. Ennek előkészítése érdekében

[11] Hronsky, Marián: A második demarkációs vonal, valamint az 1919. június 12-ei szlovák–magyar végleges határ a cseh–szlovák javaslatok és követelések tükrében. In: Pásztor Cecília (szerk.): *„…ahol a határ elválaszt”. Trianon és következményei a Kárpát-medencében.* Salgótarján – Balassagyarmat – Várpalota: Nagy Iván Történeti Kör–Nógrád Megyei Levéltár–Szindbád Kht., 2002. 190–198. 190.

[12] Uo. 195.

1918. december 1-jén Szabó Oresztet bízták meg a magyarországi ruszin autonómia megszervezésével kapcsolatos feladatokkal.[13] A Ruszka Krajna[14] körüli bizonytalan politikai és közigazgatási viszonyokat végül a térség államjogi helyzetének átrendeződése zárta le. 1919. szeptember 10-én Saint-Germain-en-Laye-ben aláírták azt a szerződést, amelynek értelmében Ung, Bereg, Ugocsa és Máramaros megyék nagyobbik része Podkarpatská Rus néven a Csehszlovák Köztársaság fennhatósága alá került.[15]

A csempészet problematikája Magyarország területén belül nem az I. világháborút követően jelent meg először. Bizonyos formái, mindenekelőtt a dohánycsempészet, már jóval korábban is ismertek voltak. A dohányt 1851-ben állami jövedéki termékké minősítették, így annak illegális forgalmazása már a dualizmus időszakában is problémát jelentett. A csempészet újabb formái az I. világháború éveiben kezdtek elterjedni. 1914-től kezdetben elsősorban az osztrák és a horvát határszakaszokon vált érzékelhetővé a jelenség, míg a galíciai, szerb és román határvidékeken a hadműveletek, valamint a személy- és áruforgalom korlátozása egy ideig akadályozta annak szélesebb körű kibontakozását. Az északi határvidéken zajló hadműveletek 1916-os megszűnését követően azonban a csempészet ott is egyre nagyobb teret nyert. A jelenség tehát már a háború előtt és alatt is létezett, szélesebb körű elterjedéséhez azonban jelentősen hozzájárultak az I. világháborút követő politikai és gazdasági viszonyok. Az élelmiszerhiány, az egyes területek között kialakuló jelentős árkülönbségek, valamint a háború utáni nélkülözés egyaránt ösztönzőleg hatottak az illegális áruforgalomra. Az I. világháborút követő csempészet ugyanakkor nem kizárólag profitszerző tevékenységként jelent meg, ezt jól példázza Szeged polgármestere, aki 1920 februárjában a lakosság megfelelő élelmiszer-ellátásának biztosítása érdekében maga is a csempészet megszervezésére adott utasítást.[16] Emellett 1920 elején Horthy Nemzeti Hadserege is kísérletet tett arra, hogy a román megszállás alatt álló területekről búzát és lisztet juttasson be. A kezdeményezések azonban csak korlátozott eredménnyel jártak: a behozott

[13] Fedinec Csilla: Kárpátaljai autonómia, határváltozások 1918–1944. In: Pásztor Cecília (szerk.): *„…ahol a határ elválaszt”. Trianon és következményei a Kárpát-medencében.* Salgótarján – Balassagyarmat – Várpalota: Nagy Iván Történeti Kör–Nógrád Megyei Levéltár–Szindbád Kht., 2002. 416.

[14] A tanulmányban a Kárpátalja megnevezést általános földrajzi értelemben használom. A Ruszka Krajna elnevezés az 1918–1919-es ruszin autonómiakísérletre, a Podkarpatská Rus pedig a vizsgált terület csehszlovák közigazgatási keretére utal.

[15] Csernicskó István – Fedinec Csilla: Podkarpatszka Rusz eszméje a Csehszlovák Köztársaságban és a nyelvi viszonyok. In: Fedinec Csilla – Csernicskó István (szerk.): *„Ruszin voltam, vagyok, leszek…” Népismereti olvasókönyv.* Budapest: Charta XXI Egyesület–Gondolat Kiadó, 2019. 119–120.

[16] Bencsik, 2022. 75–77.

gabona mennyisége csekély maradt, miközben a szállítás megszervezése jelentős költségekkel járt.[17]

A háború utáni bizonytalan helyzet következményei Kárpátalja területén is hamar érzékelhetővé váltak. Már a Ruszka Krajna rövid fennállásának időszakából származó hivatali levelezésben is felbukkan a csempészet mint közellátási, közbiztonsági és határrendészeti probléma. Ezt jól példázza az 1919. január 29-én kelt dolhai panaszlevél, amelyet a helyi lakosság képviselői Stefán Ágoston ruszka krajnai kormányzóhoz terjesztettek fel. A levél a település közbiztonsági helyzetére hívta fel a figyelmet, és a „nem rutén ajkú” lakosság képviselői sürgős karhatalmi megerősítést kértek a kormányzótól. A problémák között a szeszcsempészet is megjelent: a panaszosok a „*minduntalan becsempészett alkoholnak – főleg denaturált szesznek – élvezeté*”-re hívták fel a figyelmet, hozzátéve, hogy „*daczára a fennálló szigorú szeszfogyasztási tilalomnak mégis úton-útfélen részeg emberekkel lehet találkozni*”. A kialakult helyzet rendezése érdekében ezért fegyelmezett, nem helyi katonai erő kirendelését tartották szükségesnek.[18]

A csempészet problémája azonban nem korlátozódott az alkohol illegális behozatalára. Stefán Ágoston 1919. február 12-én Nagy Vince belügyminiszterhez intézett levelében a határrendészeti kirendeltségek felállítását sürgette, amelyek feladatai között a közrend fenntartása és az idegenforgalom ellenőrzése mellett már kifejezetten a terménycsempészet megakadályozása is szerepelt. Az irat szerint a Galíciával határos járásokon keresztül „*nagy mennyiségű terményt csempésznek ki az országból*”. A kormányzó a helyzet kezelésére jelentős létszámú fegyveres erő telepítését tartotta szükségesnek. Volócra legalább 60 főt, az ökörmezői térségbe pedig 150 főt kért, vagyis a két területen összesen legalább 210 főnyi állomány felállításával számolt. Az ökörmezői kirendeltségből 40 fő Majdánon, 40 fő Iszkán, 60 fő[19] pedig Ökörmezőn állomásozott volna. A tervezett hatáskör több járásra, köztük a dolhai, beregi/felvidéki, szolyvai és nagybereznai járásra is kiterjedt volna.[20] A két dokumentum alapján már 1919 első hónapjaiban is jól kimutatható a csempészet jelenléte, valamint az annak visszaszorítására irányuló

[17] Bódy Zsombor: Élelmiszer-ellátás piac és kötött gazdálkodás között a háború és az összeomlás idején. In: Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után. Konfliktusok, kihívások, változások a háború és az összeomlás nyomán.* Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2018. 184.

[18] A Dolhai járás középréteghez tartozó értelmiségének kérelme csapatok kiküldésére a vagyonosok védelmére a Dolhai járás lakosságának zavargásaival szemben [Прохання середньої інтелігенції Довжанського округа про вислання військ для охорони багатих від заворушень населення Довжанського округу], 1919. január 29. KTÁL, F. 59, op. 1, od. zb. 52, 1–3.

[19] Itt az irat 150 főnyi legénységet említ, a településenként felsorolt létszámok összege azonban 140 fő.

[20] Stefán Ágoston ruszka krajnai kormányzó levele Nagy Vince belügyminiszterhez a határrendészeti kirendeltségek felállításáról, 1919. február 12. KTÁL, F. 59, op. 1, od. zb. 54, 16.

hatósági igény. Részletesebb és nagyobb mennyiségű forrásanyag azonban elsősorban a Csehszlovákiához került Podkarpatská Rus (Kárpátalja) időszakából áll rendelkezésre.

A csempészet elleni fellépést az I. világháborút követő időszakban az is nehezíthette, hogy az új csehszlovák közigazgatási rendszer kiépítése még folyamatban volt. A polgári közigazgatás teljes megszervezéséig a helyi igazgatás működtetése jelentős részben a korábbi magyar tisztviselői gárdára hárult. Az államfordulat ugyanakkor a tisztviselőket is nehéz helyzetbe hozta: 1919 decemberében már hűségesküt kellett tenniük a Csehszlovák Köztársaságra, amelyet több hivatalnok megtagadott, egyes esetekben arra hivatkozva, hogy továbbra is köti őket a magyar államnak tett korábbi esküjük. Az ebből fakadó személyi változások és a közigazgatási átmenet tovább növelhették az új határellenőrzési rendszer kezdeti nehézségeit.[21]

A csempészet társadalmi hátterének megértéséhez figyelembe kell venni Podkarpatská Rus két világháború közötti gazdasági helyzetét is. A Csehszlovák Köztársasághoz került terület az ország gazdaságilag legkevésbé fejlett régiói közé tartozott, és gazdasági szerkezetében továbbra is meghatározó maradt a mezőgazdaság. A lakosság 67,63%-a a mezőgazdaságban dolgozott, miközben az iparban foglalkoztatottak aránya mindössze 10,41% volt. Ez jelentős eltérést mutatott az országos viszonyokhoz képest, ahol a mezőgazdaság a foglalkoztatottak 39,57%-át, az ipar pedig 33,8%-át kötötte le.[22] A térség legjelentősebb iparága az erdőgazdálkodás és a fakitermelés maradt, ugyanis 1930-ban Kárpátalja területének 48,5%-át erdő borította.[23]

A gazdasági nehézségek társadalmi következményeit érzékletesen jelenítette meg Fábry Zoltán 1932-ben keletkezett *Az éhség legendája* című szociográfiája is. A műben éles társadalomkritikával illeti Csehszlovákiát a kisebbségben élő magyar parasztokra nézve:

> „Nincsen kenyér, nincs kukorica, noha a román és a magyar határon ott állnak a teli vagonok, és a kárpátaljai állomások mentén hosszú kilométersorokban ott fekszik a kitermelt és rothadó fa... Ma az erdők csöndesek, és csak a csendőrök elől menekülő éhezők, a mai bujdosók nyomát lepi be a tél...”[24]

[21] Szakál, 2021. 423–426.

[22] Uo. 436-437.

[23] Tokar Marian: Gazdaságpolitika és társadalomfejlődés. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra.* Budapest: Argumentum Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 55.

[24] Fábry Zoltán: Az éhség legendája. In: *Az éhség legendája. Csehszlovákiai magyar valóságirodalom a két világháború között.* Pozsony: Madách, 1975. 191.

A már meglévő strukturális nehézségeket tovább súlyosbította az 1929-ben kibontakozó gazdasági világválság. Csehszlovákiában 1933-ra jelentősen visszaesett az ipari termelés, Kárpátalján pedig az ottani 92 iparvállalatból 30 beszüntette működését. A korszakra vonatkozó adatok több mint százezer munkanélküliről számolnak be a térségben.[25] A munkalehetőségek beszűkülése önmagában természetesen nem magyarázza a csempészet elterjedését, ugyanakkor hozzájárulhatott annak felerősödéséhez, mivel az illegális áruforgalom a munkanélküliek egy része számára veszélyes alternatív jövedelemszerzési lehetőséget jelenthetett.

A csempészet irányát és az egyes árucikkek illegális forgalmát jelentős mértékben befolyásolták a Csehszlovákia és a szomszédos államok között fennálló árkülönbségek. Az élelmiszerek, a dohány, az alkohol és az élőállatok Csehszlovákiában több esetben jóval magasabb áron voltak beszerezhetők, mint Romániában, Magyarországon vagy Lengyelországban. A különbségek nagyságát jól érzékelteti, hogy a tisztaszesz literenkénti ára Csehszlovákiában 45 korona, Romániában mindössze 9 korona volt, míg egy 2200 koronába kerülő tehén Romániában hozzávetőleg 600 koronáért volt megvásárolható.[26] A jelentős árkülönbségek következtében különösen jövedelmezőnek bizonyulhatott az élőállatok csempészete. A korabeli sajtó szerint Magyarországon, többek között Budapesten felvásárolt élőállatokat szállítottak Csehszlovákiába, ahol azokat magasabb áron értékesítették.[27] Más esetekben elsősorban a lengyel határ felől érkező illegális állatforgalom jelentett problémát.[28]

A csempészet formái, útvonalai és szereplői

A csempészet gazdasági és társadalmi mozgatórugóinak feltárása mellett fontos megvizsgálni azt is, hogy az illegális áruforgalom milyen formákban és milyen szereplők közreműködésével működött a gyakorlatban. Az illegális szállítás a magyar, román és lengyel határszakaszokat is érintette, és a kisebb, alkalmi határátlépésektől a több főből álló csoportok tevékenységén át egészen a kereskedők által szervezett és finanszírozott hálózatokig különböző formákat ölthetett. A csempészek az árukat gyalogosan, állatok áthajtásával, szekereken, gépjárműveken vagy vasúton juttatták tovább, miközben az ellenőrzés kijátszására változatos rejtési és okmányhamisítási módszereket alkalmaztak.

Kárpátalja területén különösen a gabona, az élőállatok és az alkohol csempészete volt jellemző, ugyanakkor a források számos további árucikk – többek között tea, cukor, szacharin, bor és különféle iparcikkek – illegális forgalmáról is

[25] Tokar, 2010. 57–58.
[26] Bencsik, 2022. 78.
[27] Ló- és arany-csempészés Csonka-Magyarországon át. *Új Barázda*, 1921. március 9. 2.
[28] Revolveres rablók támadták meg a sertéscsempészeket. *Ungi Ujság*, 1933. november 30. 2.

beszámolnak.[29] A feltárt esetek alapján a csempészett áruk útvonalai nem voltak egységesek, mivel egyes termékek illegális forgalma eltérő határszakaszokhoz kapcsolódott. Több újságcikk és levéltári forrás vizsgálata alapján ugyanakkor bizonyos tendenciák kirajzolódnak, amelyek lehetővé teszik a csempészáruk határszakaszok szerinti tipologizálását. Ennek egyik legszembetűnőbb példája a szeszcsempészet volt, amely különösen a csehszlovák–román határ mentén volt jelentős. A lengyel–galíciai határszakaszhoz kapcsolódó csempészesetekben elsősorban az élőállatok illegális forgalma volt jelen hangsúlyosan. A gabona és más mezőgazdasági termények esetében ezzel szemben elsősorban a Magyarország felől Kárpátalja területére irányuló csempészet jelenik meg. Ezek a megfigyelések azonban nem jelentik az egyes árucikkek kizárólagos területi kötődését. Ugyanakkor a feldolgozott források alapján nem állapítható meg megbízhatóan, hogy a három határszakasz közül melyiken volt a legnagyobb mértékű a csempészforgalom, mivel a feltárt esetek nem alkotnak összehasonlítható adatsort. Figyelembe kell venni azt is, hogy a hatósági iratok és a sajtóbeszámolók elsősorban a hatóságok tudomására jutott vagy nyilvánosságot kapott ügyekről tájékoztatnak, míg a felderítetlen esetek jelentős része rejtve marad a kutatás előtt. A dokumentált esetek gyakorisága ezért önmagában nem tükrözi a csempészet tényleges mértékét. A hatósági fellépés szigorúságának határszakaszonkénti összehasonlítására ugyanakkor a feldolgozott forrásanyag sem ad kellően egységes alapot. Az összevetés és a további forráselemzés így főleg a forrásokban megjelenő árucikkekre, útvonalakra és szállítási módszerekre terjed ki.

A román határ menti szeszcsempészet jövedelmezőségét jól mutatják az 1925-ből származó adatok. Romániában egy liter szesz átlagosan 12 koronába került, míg ezt Csehszlovákiában 22 koronáért lehetett továbbértékesíteni. Mivel egy személy alkalmanként akár 20 litert is átszállíthatott a határon, egyetlen sikeres út mintegy 200 korona nyereséget jelenthetett. A szeszcsempészet ugyanakkor nem kizárólag egyéni vállalkozásként működött, akár 60–100 főből álló csoportos határátlépésekről is beszámoltak. Ezekben a férfiak rendszerint a csoport elején, végén és oldalain haladtak, míg a nők és gyermekek középen helyezkedtek el. A nagy létszám jelentős nehézséget okozott az általában néhány főből álló határőrizeti egységek számára. Egy alkalommal például hét csendőr próbált feltartóztatni egy mintegy hatvanfős, a Tiszán átkelő csempészcsoportot. Bár sikerült körülvenniük őket, végül csak 8–10 személyt tudtak elfogni, a többiek elmenekültek. Az ilyen átkelések ráadásul az esetleges fegyveres összetűzések miatt is komoly kockázattal jártak.[30]

A szeszcsempészetet a román határ mentén működő szeszelárusító bódék is elősegítették. Ezt az 1930-as években is fennmaradó jelentős árkülönbségek magyarázzák, mivel Podkarpatská Rus területén egy liter szesz 37,50 koronába került,

[29] Bencsik, 2022. 80.

[30] Vigan folyik a szeszcsempészet a román határon. *Uj Közlöny*, 1925. július 23. 3.

míg Romániában 17 koronáért, Magyarországon pedig 17,50–18 koronáért lehetett hozzájutni.[31] A szesz illegális behozatalához különféle elrejtési módszereket is alkalmaztak. Az egyik alkalmazott módszer a kifejezetten csempészés céljára készített, testhez simuló bádogedények használata volt. Ezeket az edényeket a vastag ruházat alatt lehetett elrejteni, így akár 15 liter szesz szállítása is kevésbé volt feltűnő. 1934. április 24-én egy tizenöt fős csoportot tartóztattak le, amelynek tagjai ilyen edények segítségével próbáltak Romániából Nagyszőlősre tiszta szeszt becsempészni.[32] A szeszcsempészet egyszerűbb módszerei közé tartozott a háton szállítható, legfeljebb 20 literes demizsonok használata is. Ez ugyanakkor komoly veszélyt jelentett a Tiszán történő átkelés során, mivel a vízbe kerülő csempészt a demizson súlya könnyen lehúzhatta, ami akár fulladásos halálhoz is vezethetett.[33]

Az illegális áruforgalom szervezésében kereskedők vettek részt, akik a tényleges szállítást megbízott emberekkel végeztették. A csempészhálózatok működésében a kereskedők és a kocsmárosok gyakran a szegényebb társadalmi rétegek tagjait használták közvetítőként a szesz továbbítására és értékesítésére, ezáltal igyekezve csökkenteni saját közvetlen felelősségre vonásuk kockázatát.[34] Egy ilyen hálózat működésére 1934-ben, Bikszád közelében derült fény, amikor a csendőrök két gyanús szekeret állítottak meg. A járművek átvizsgálásakor a szalma alatt színes selymet és kartonvégeket találtak, a fuvarosok pedig vallomásukban azt állították, hogy egy szatmári kereskedő bérelte fel őket az áru határon történő átszállítására. Az ügyben indított nyomozás alapján a hatóságok egy nagyobb csempészhálózat működését feltételezték. A vizsgálat további szálai a szesz illegális forgalmához is elvezettek. A román határrendőrök két, határ közelében fekvő gazdaság átkutatásakor harminckét, Ung vidékéről származó ruszint találtak, akik a nyomozás szerint rendszeresen jártak oda kisebb, 1–5 literes mennyiségű feketeszesz beszerzésére.[35]

A szesz mellett az élőállatok illegális forgalma is a kárpátaljai csempészet egyik jelentős formáját alkotta. Az állatcsempészet egyik sajátossága abban rejlett, hogy elrejteni nem lehetett, így a lovakat, szarvasmarhákat vagy sertéseket gyakran egyszerűen áthajtották az államhatáron, majd a csempészett állatok eredetét hamisított vagy szabálytalanul kiállított marhalevelek segítségével próbálták legalizálni. Kivételes esetekben azonban ennél sajátosabb módszereket is alkalmaztak, például előfordult, hogy a sertéseket denaturált szesszel elkábították, azokat zsákokba helyezve csempészték át a határon.[36]

[31] Podkarpatszka Rusz a szeszcsempészek eldorádója. *Keleti Ujság*, 1933. január 29. 4.
[32] Testhezálló bádogedényekben csempésznek szeszt Romániából. *Munkácsi Közlöny*, 1934. április 25. 2.
[33] *Uj Közlöny*, 1925. július 23. 3.
[34] Kik látják el Verchovinát denaturált szesszel? *Kárpáti Híradó*, 1933. március 9. 2.
[35] A román határon a csempésztevékenység megerősödött. *Munkácsi Közlöny*, 1934. november 13. 2.
[36] Katonaságot kér a pénzügyőrség helyett a határra a cseh sajtó. *Kárpáti Magyar Hírlap*, 1936. február 7. 3.

Az élőállatok illegális kereskedelme jelentős kockázatokkal is járt, mivel az állatokkal együtt a fertőző betegségek behurcolásának veszélye is fennállt. Gyakran előfordult, hogy a forgalomba kerülő állatok járványügyi zárlat alatt álló területekről származtak, ahol éppen e körülmények miatt olcsóbban lehetett hozzájuk jutni, így a csempészet révén még nagyobb haszonra lehetett szert tenni. Ennek visszaszorítása érdekében Ungváron rendeletet adtak ki, amely előírta, hogy minden községben külön marhalevelet kell kiállítani.[37] A szabályozást azonban a csempészek továbbra is a hamisított marhalevelek alkalmazásával igyekeztek kijátszani, ami a legális marhakereskedelmet is hátrányosan érintette. Amennyiben egy gazdáról kiderült, hogy hamisított marhalevéllel rendelkező, külföldről származó állatot vásárolt, a hatóság az állatot kártalanítás nélkül elkobozhatta.[38] A hamis iratok használata emellett a felderítést is jelentősen megnehezítette, mivel ezek segítségével a csempészett állatok rövid időn belül akár többször is gazdát cserélhettek, ami az eredetük nyomon követését lényegesen nehezebbé tette.[39]

Az illegálisan behozott állatokat sok esetben az iratok átírásával próbálták utólag legalizálni, ezért a határ menti járásokban az átírást szigorú ellenőrzéshez kötötték. A hatóságok emellett korlátozták a házról házra történő állatvásárlást, és előírták, hogy az állatlevelek csak a tényleges tulajdonos nevére kerülhessenek át – nem pedig egy fiktív személy nevére. Az ellenőrzést állatorvosi vizsgálatokkal is kiegészítették, különösen azokban az esetekben, amikor fertőzésveszély merült fel.[40]

A szeszcsempészethez hasonlóan az élőállatok illegális kereskedelme esetében is jelentős méretű, szervezett csempésztevékenységre utalnak mind a levéltári, mind a korabeli sajtóforrások. 1935 januárjában Podkarpatská Rus területén több mint száz személyt tartóztattak le marhacsempészet és marhalevélhamisítás miatt, miközben több mint 250 állatot foglaltak le. Mindemellett a jóhiszemű vásárlók is jelentős veszteségeket szenvedhettek el, mivel az utóbb csempészettnek minősített állatokat a hatóság kártalanítás nélkül elkobozta, így az ebből eredő kár a harmincezer koronát is meghaladta.[41] Alig néhány héttel a letartóztatások után Nagyszőlősön újabb, csempészettel kapcsolatba hozott személyeket vettek őrizetbe, és az ügyben a letartóztatottak száma meghaladta az ötven főt. A vizsgálatot ezt követően Ungvár környékére is kiterjesztették, ahol további tizenkét gyanúsítottat tartóztattak le.[42]

---

37 Podloudná doprava zvířat. KTÁL, F. 197, op. 2, od. zb. 251, 5.

38 Tisztességes marhakereskedők súlyos károsodása a csempészek és a rédiahamisítók miatt. *Munkácsi Közlöny*, 1935. január 4. 3.

39 Újabb letartóztatások a kárpátaljai rédia-hamisítók és lócsempészés ügyében. *Munkácsi Közlöny*, 1935. január 29. 2.

40 KTÁL, F. 197, op. 2, od. zb. 251, 7–10.

41 *Munkácsi Közlöny*, 1935. január 4. 3.

42 *Munkácsi Közlöny*, 1935. január 29. 2.

A lefoglalt állatokat rendszerint árverésen értékesítették, az eljárást pedig állatorvosi és hatósági felügyelet mellett bonyolították le. A járási hivataloknak a lefoglalásokról, az árverések eredményeiről és a kapcsolódó büntetőeljárásokról rendszeres jelentéseket kellett készíteniük.[43]

A mezőgazdasági termények csempészete ettől eltérő módon szerveződött. A magyar–csehszlovák határ mentén például a gabonát gyakran gyalogosan szállították át. A Fertősalmási Pénzügyőrségi Felügyelőség 1933. október 7-én kelt jelentése szerint 1933 szeptemberében 5633 kilogramm, Magyarországról illegálisan behozott búzát foglaltak le. A szállítást sok esetben nem maguk a gabonatulajdonosok végezték: magyarországi gabonatulajdonosok métermázsánként 2–3 pengőért fogadtak fel embereket, akik 40–50 kilogrammos zsákokat vittek a hátukon, rendszerint 5–25 fős csoportokban.[44] A fennmaradt forrás alapján ugyanakkor nem feltételezhető, hogy a csempészet valamennyi résztvevője jelentős anyagi haszonra tett volna szert. Mivel a gabonát fejenként 40–50 kilogrammos zsákokban szállították, a métermázsánként meghatározott 2–3 pengős díjazás – amennyiben az közvetlenül és súlyarányosan jutott el a hordárokhoz – egy személy esetében fordulónként 80 fillér és 1 pengő 50 fillér közötti összeget jelenthetett. Negyven kilogramm elszállítása 80 fillér–1 pengő 20 fillér, ötven kilogrammé pedig 1 pengő–1 pengő 50 fillér közötti díjazással járhatott.[45] Ez különösen figyelemre méltó annak fényében, hogy ők vállalták az illegális határátlépéssel járó közvetlen kockázatot, beleértve az elfogás, az eljárás alá vonás és – a fennálló fegyverhasználati szabályok miatt – szélsőséges esetben akár a testi sérülés vagy halál veszélyét is. Nagy Adrienn munkájához viszonyítva – bár a jelen tanulmány nem kifejezetten összehasonlító céllal készült – bizonyos párhuzamok és eltérések egyaránt kirajzolódnak. Nagy kutatási eredményei szerint az osztrák–magyar határ mentén a csempészet kezdetben elsősorban megélhetési stratégiaként jelent meg, majd fokozatosan egyre inkább a profitszerzés, illetve annak maximalizálása került előtérbe.[46] Podkarpatská Rus területén ezzel szemben a megélhetési és a profitszerzésre irányuló csempészet nem feltétlenül egymást követő fejlődési szakaszokként jelentkezett, hanem egymással párhuzamosan is jelen lehetett. Sőt, egyazon csempészhálózaton belül is eltérő gazdasági érdekek érvényesülhettek. Míg a kereskedők és az áru tulajdonosai jelentősebb haszonszerzésre törekedhettek, addig az általuk felbérelt szállítók számára az illegális tevékenység inkább kiegészítő megélhetési lehetőséget jelenthetett. Erre

[43] KTÁL, F. 197, op. 2, od. zb. 251, 11–12.

[44] Maďarští příslušníci zadržení při podloudnictví s obilím – předvádění finančním úřadům. KTÁL, F. 197, op. 2, od. zb. 286, 1.

[45] Az 1933. évi pénzértékindex alapján 1 pengő 2026-os árszínvonalon hozzávetőleg 2536 forint vásárlóértékének feleltethető meg. Lásd: Danyi Pál: Magyar pénzértékindex – árak és devizák alapján 1754-től. Ártörténet, 2025. október 14. https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/

[46] Nagy, 2022. 225–240.

szolgáltat példát a fertősalmási eset is, ahol a gabonaszállításért fizetett díjazás alapján a tényleges határátlépést végző személyek jövedelme viszonylag korlátozott lehetett. Ez Toungoussov eredményeivel is párhuzamba állítható. Összegzésében ugyanis arra mutat rá, hogy a szervezett csempészeti rendszerekből származó haszon elsősorban a háttérben álló személyekhez – például kereskedőkhöz és kocsmárosokhoz – került.[47]

A Romániából származó tea illegális behozatala 1933-ban jelentős problémát jelentett. E termék esetében részletesebb adatokat is közöl a forrás. A csempészett tea kilogrammonként 44–45 koronáért került forgalomba, miközben a vám- és adóteher önmagában 41,50–42 koronát tett ki, a legális tea ára pedig eredeti ládában legalább 56, postai szállítással mintegy 60 korona/kg volt. Az ennél alacsonyabb, 45–50 koronás árakat ezért a hatóságok már gyanúsnak tekintették. Egyes jelentések szerint Máramarossziget térségéből egyszerre akár 100–120 láda tea is érkezhetett, amelyet két héten belül értékesítettek.[48] A főbb csempészútvonalak Aknaszlatina és Taracköz térségén keresztül vezettek, az értékesítést pedig Huszt, Szolyva, Beregszász és Munkács környékén is ellenőrizték – ahol gyanúsan alacsony volt a tea ára. A források szerint a tea illegális forgalmát a román kereskedők szervezték és finanszírozták. A terménycsempészetnél megfigyelhető módszerhez hasonlóan a teát is zsákokban juttatták át a határon, majd egy részét gyorsvonattal egészen Kassáig továbbították. Az ellenőrzés kijátszására pedig paradicsomkosarakat alkalmaztak, amelyekben a teát mindössze 2–3 réteg paradicsommal fedték el. Az alacsony árak következtében a vámkezelt teát forgalmazó legális importőrök nehezen tudtak versenyezni a csempészáruval.[49]

A csempészet működését a határvidék földrajzi és természeti adottságai is jelentősen befolyásolták. Kárpátalján ennek egyik jellegzetes példája a Tisza használata volt, amely az évszaktól és az időjárási viszonyoktól függően megkönnyíthette az illegális határátlépést. 1933 decemberében Aknaszlatina térsége közelében például csempészeket fogtak el, akik 50 liter szeszt és 50 kg libazsírt próbáltak behozni.[50] A Tiszán történő átkelés ugyanakkor komoly veszélyeket is rejtett. Több olyan esetről is beszámoltak, amikor a csempészek életüket vesztették: egy alkalommal négy, szeszt szállító személy csónakja borult fel,[51] míg Nagybocskó közelében

47 Toungoussov, 2008. 114-116.

48 A forrás nem közli az egyes tealádák tömegét, ezért a teljes állami bevételkiesés pontosan nem számítható ki. Szemléltetésképpen: amennyiben egy láda 50 kg teát tartalmazott volna, 100 láda esetében a 41,50–42 korona/kg vám- és adóteher alapján a kieső állami bevétel megközelíthette volna a 200 000 koronát. Ez azonban kizárólag hipotetikus becslés, pontosabb számszerűsítése további kutatást igényel.

49 Podloudný dovoz čaje z Rumunska. KTÁL. F. 197, op. 2, od. zb. 287. 1-6.

50 *Ungi Ujság*, 1933. december 21. 1.

51 Négy csempész a Tiszába fulladt. *Munkácsi Közlöny*, 1934. december 6. 2.

a befagyott folyón átkelő csempészek alatt beszakadt a jég, ami halálos kimenetelű balesethez vezetett.[52]

A fenti példákban az élelmiszerek és a szeszes italok illegális forgalmára tértem ki, ugyanakkor Podkarpatská Rus területére más jellegű árukat is megpróbáltak becsempészni, esetenként sajátos elrejtési módszereket alkalmazva. Ide tartoztak például az antiszemita tartalmú iratok is, amelyek behozatala tiltott volt. Ennek egyik szemléletes példája a „*Mein Kampf”*, amelynek egyes példányait leányregények borítójával látták el, majd más könyvek közé rejtve próbálták bejuttatni az ország területére.[53]

Míg az eddig bemutatott eseteknél a tudatosan kiválogatott források részletes elemzése révén ismerhetjük meg a csempészet okait, módszereit és útvonalait, addig fennmaradt egy-egy magyar nyelvű csempészballada is, amely röviden, mégis lényegre törően mutatja be az illegális jelenséget és annak veszélyeit:

…Jön Szirovi a határon,
Csempészlegény a Batáron,
Nyolcvan kiló a nyakába,
Egy rongy financ a sarkába.

– Jaj, istenem, mit csináljak?
Szaladjak-e, vagy megálljak?
Ha szaladok, agyonlőnek,
Ha megállok vasra vernek[54]

Ez a balladarészlet – amely a tanulmány címében is látható – a két világháború közötti csempészet egyik fontos mozzanatát, valamint annak lehetséges következményeit mutatja be. A két zárósor tömören jeleníti meg a csempészettel járó jelentős kockázatokat. A menekülés a pénzügyőri fegyverhasználat veszélyével, míg a megállás az elfogás lehetőségével járt. A Vári Fábián László gyűjteményében fennmaradt balladák közül ez az egyik olyan szövegrészlet, amely kifejezetten a Podkarpatská Rus területén belüli csempészetet említi. Tudomásom szerint mindössze két olyan, magyar nyelven közölt ballada maradt fenn, amely kifejezetten a Podkarpatská Rus időszakához kötődő csempészethez kapcsolódik.

[52] A fagyos tél halálos áldozatai Kárpátalján. *Munkácsi Közlöny*, 1935. január 12. 2.
[53] Hogyan csempésznek be Csehszlovákiába német antiszemita irodalmat? *Zsidó Néplap*, 1934. november 16. 1.
[54] Vári, 2012. 258.

A pénzügyőrség magatartása és a csempészet elleni fellépés

A csempészet elterjedésének további tényezőjét jelentette a korrupt, illetve a csempésztevékenységet közvetlenül segítő pénzügyőrök jelenléte. Ugyanakkor az I. világháborút követő bizonytalan időszakban a határőrizet megfelelő személyi feltételei sem álltak rendelkezésre – mivel a szükséges személyi állományt sem tudták mindenütt biztosítani a határőrizet számára –, így a háborút követő első évben a csempészek a zöldhatáron sok esetben szinte akadálytalanul juttathattak át különféle árukat. A pénzügyőrök azonban később sem látták el megfelelően feladataikat, mivel jelentések szerint előfordult, hogy fellépésük inkább a jóhiszemű határátlépőket is hátráltatta. Például egyes személyeket arról tájékoztattak, hogy községi jegyzői igazolás birtokában, adományként vagy hozományként feltüntetve lovaikat jogszerűen behozhatják Csehszlovákiába. Amikor azonban az állatokkal megjelentek a csehszlovák–magyar határon, több esetben csempészet miatt pénzbírságot szabtak ki rájuk, mivel ez a kedvezmény valójában csak a csehszlovák–lengyel határszakaszon volt alkalmazható. Ennek motívuma a leginkább a lefoglalások után járó prémium megszerzésének lehetősége volt,[55] mivel az I. világháborút követően a pénzügyőrök számára bevett ösztönző gyakorlattá vált a jutalmazási rendszer alkalmazása. Ennek egyik korai példáját az ellátásügyi minisztérium 1920. július 27-i határozata jelentette, amely a mezőgazdasági termények csempészetének visszaszorítását célozta. A rendelkezés értelmében a lefoglalást végző hivatalos szervek a termények – csehszlovák ár szerint számított – értékének 50%-át kaphatták jutalomként, a prémiumot pedig csak a lefoglalás rögzítése és az elkobzás jogerős kimondása után fizették ki. Különösen figyelemre méltó, hogy ez a szabályozás kifejezetten a Podkarpatská Rus területén lefoglalt mezőgazdasági terményekre vonatkozott.[56] A jutalmazási rendszer más árucikkekre is kiterjedt. A Szeszértékesítő Társaság 1925. január 18-i rendelete alapján a csempészett szesz és éter[57] esetében a jutalom mértékét nem százalékosan határozták meg: a lefoglalt mennyiség után literenként 4 csehszlovák korona járt. Titkos szeszfőzés felderítése esetén pedig, amennyiben a főzőberendezést lefoglalták és elkobozták vagy megsemmisítették, a feljelentő és a pénzügyőri szervek egyaránt 500 korona jutalomban részesültek.[58] A jutalmazás nem kizárólag pénzügyőröknek szólt. Egy 1935-ös sajtóbeszámoló szerint a vámhivatal a büntetés helyett arra ösztönözte az elfogott csempészeket,

[55] Циркуляр и распоряжение Главной финансовой дирекции в Ужгороде о мероприятиях борьбы с контрабандой KTÁL, F. 187, op. 2, od. zb. 94, 6-7.

[56] Opatření za účelem potlačení podloudného vývozu potravin za hranice. KTÁL, F. 187, op. 2, od. zb. 13, 1–2.

[57] Dietil-éter: orvosi altatószer, de a szegények mint bódító italt fogyasztották.

[58] Potírání podloudnictví, zneužívání denaturovaného lihu a tajného pálení lihu na Podkarpatské Rusi a Slovensku. KTÁL. F. 197, op. 2, od. zb. 93. 3–6.

hogy jutalom fejében társaikat is besúgják,[59] ugyanakkor több alkalommal hamis tanúvallomások is kísérték az eseteket.[60] A csempészet támogatásában időnként közigazgatási tisztviselők is szerepet vállaltak. Erre példa a técsői főszolgabíró esete, akit azért ítéltek el, mert hivatali hatalmával visszaélve élelmiszerek csempészetében működött közre.[61]

A pénzügyőrök fegyelmi problémái között több esetben megjelent a hivatali kötelezettségek elmulasztása is, amely hozzájárulhatott ahhoz, hogy a Romániából csempészett áruk akadálytalanul jussanak be Podkarpatská Rus területére. Egyes szállítmányok érdemi ellenőrzés és vámkezelés nélkül haladtak át az ellenőrző állomásokon, miközben bizonyos esetekben maguk a pénzügyőrök is bekapcsolódtak a csempészet működésébe. Emellett különböző magatartási és fegyelmi problémák is jelentkeztek: előfordult tiszteletlen fellépés, durva bánásmód és egyéb szolgálati szabálytalanság is. Ezeket egy korabeli rendelkezés különösen szemléletesen fogalmazta meg:

> „…Nem megengedett, hogy a határőri pénzügyi szervek tagjai italozzanak, hangszerekkel játszanak vagy énekeljenek az ellenőrző állomásokon; tilos a reggeli mulatságok és összejövetelek szervezése az osztály termeiben… Nem tűrhető, hogy a fenti magatartás révén az állami érdekek, a csehszlovák állami alkalmazottak becsülete és a csehszlovák állami szervek tekintélye súlyosan sérüljön...”[62]

A pénzügyminisztérium 1922-ben a líhó-, vagyis szeszbizottság révén két cseh ellenőrző tisztviselőt, Dewetrát és Skořepát küldött Szlovákia és Podkarpatská Rus területére, elsősorban a csempészett szesz szállításának felderítésére. A két tisztviselő széles körű ellenőrzési jogosultsággal rendelkezett, és a helyi vám-, pénzügyi, valamint határőri szervek kötelesek voltak számukra minden szükséges segítséget és információt megadni.[63]

A csempészek bejelentése és az élelmiszerekkel kapcsolatos rajtakapások a „*ruszinszkói országos gabonahivatallal*” együttműködő, de attól független állami felülvizsgáló irodához tartoztak.[64] Podkarpatská Rusban 1921. április 7-én tartották az első tárgyalásokat a beregszászi uzsorabíróság előtt, amelytől a hatóságok a gazdasági viszonyok stabilizálását remélték. Az első három ügyben elmaraszta ítélet született: Chajmovits Mózest cukordrágításért 1000 korona pénzbírságra és hat hónap börtönre, Reinhart Fülöpöt csempészett cigaretták túlárazott értékesítéséért

[59] A vámhivatalokban uralkodó anomáliák. *Új Szó*, 1935. december 12. 2.
[60] Bencsik, 2022. 84.
[61] Letartóztatták a técsői főszolgabírót. *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1921. december 24. 2.
[62] KTÁL. F. 187, op. 2, od. zb. 94. 1.
[63] Uo. 8.
[64] Séta a Z. O. U., vagyis a ruszinszkói országos gabonahivatal folyosóján. A gazdák és kereskedők figyelmébe. *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1920. szeptember 24. 2–3.

hat hónap fogházra és 10 000 korona pénzbüntetésre, Grosz Jenőt pedig a dohány túlzottan magas áron történő árusításáért ítélték el.[65]

A csempészet visszaszorítására ugyanakkor nem kizárólag büntető jellegű eszközöket alkalmaztak. A gazdasági helyzet javítása, illetve a csempészet megfékezése érdekében Ungváron a „bolettarendszert"[66] vezették be. A rendszer gyakorlati működését nézve azonban az látható, hogy elsősorban a szegényebb fogyasztók számára próbált kedvezőbb helyzetet teremteni. Aki hivatalos úton vásárolt húst, bolettát kapott, amely után 2 korona kedvezmény járt. A csempészhús ugyan ennél 1 koronával olcsóbb lehetett, de mivel nem járt hozzá boletta, a vásárló elesett a 2 koronás kedvezménytől.[67] Emellett a korabeli sajtó a szeszcsempészet visszaszorítása érdekében a csehszlovák–román határ mentén olyan védelmi övezet kialakítását javasolta, ahol a szesz árát 37,50 koronáról 25–30 koronára csökkentették volna. Így az árkülönbség 8–10 koronára történő mérséklése már jelentősen csökkenthette volna a csempészet jövedelmezőségét. A javaslat szerint az intézkedés ugyan literenként 7,50 korona közvetlen bevételkiesést okozott volna az államnak, ezt azonban a legális szeszforgalom növekedéséből származó magasabb adóbevételek ellensúlyozhatták volna.[68]

Emellett a hatósági fellépés a határőrizet területén is fokozatosan szigorodott. A csehszlovák–magyar határon zajló élénk csempészet több alkalommal fegyveres összetűzésekhez vezetett, és a pénzügyőrök egyre gyakrabban alkalmaztak fegyvert a csempészek feltartóztatására. Ezt a magyar fél több esetben túlzónak ítélte, ugyanakkor ritkábban magyar oldalról is történt halálos kimenetelű fegyverhasználat, valamint mindkét oldalon előfordultak határsértések.[69]

A szigorodó fellépés 1933-ban a fegyverhasználat szabályainak nyilvános ismertetésében is megmutatkozott. A Beregszászi Járási Hivatal 1933. április 4-i körlevelében arra utasította a járási közjegyzői hivatalokat, hogy a vámhatár menti lakosságot tájékoztassák a vámtörvény 13. § (7)–(8) bekezdéseiben rögzített fegyverhasználati jogról. A rendelkezés szerint:

> 7. bekezdés: „A szolgálatot teljesítő pénzügyi őr – az előírt óvatosság megtartása mellett – fegyvert csak szükséges önvédelem esetén használhat, hogy elhárítson egy ellene intézett vagy közvetlenül fenyegető erőszakos támadást; vagy ha más módon nem tudja legyőzni a szolgálati tevékenységének meghiúsítására irányuló ellenállást; illetve ha

[65] Podkarpatska Rus uzsorabírósága megkezdte működését. *Ruszinszkói Magyar Hírlap*, 1921. április 17. 3.

[66] A boletta jelentése: jegy, ebben az esetben árujegy. Radó Antal (szerk.): *Idegen szavak szótára.* 10., javított kiadás. Budapest: Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) Könyvkiadóvállalata, 1942. 33.

[67] Az ungvári zsidó hitközség életbe léptette a bolettarendszert. *Keleti Újság*, 1934. január 7. 3.

[68] *Keleti Újság*, 1933. január 29. 4.

[69] Bencsik Péter: A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok közt, 1898–1941. *Magyar Kisebbség*, 1999/2–3. 365–366.

nem tudja más módon megakadályozni a csempész menekülését, akit más eszközzel nem képes feltartóztatni.”

8. bekezdés: „A vámhatár menti övezetben a pénzügyi őr fegyvert használhat olyan személyekkel szemben is, akik nem állnak meg, miután az őr – magát pénzügyi őrként azonosítva – ismételten felszólította őket a megállásra.”[70]

A hatóságok egyre szigorúbb fellépése ellenére a csempészet továbbra is komoly problémát jelentett Podkarpatská Rus tisztviselői számára, különösen a határsáv térségében, ahol a helyi lakosság csempészek iránti szimpátiája is jelentős maradt. A Nagyszőlős község közelében lévő Csorna[71] településen például 1933-ban egy ismert, 24 éves csempész megsebesítése váltott ki egy kisebb megmozdulást. A határőrök először megállásra szólították fel a férfit, majd, amikor nem engedelmeskedett, rálőttek. A sajtó szerint a település lakosságának egy része maga is csempészetből élt, ezért az eset hírére mintegy 100–150 fő gyűlt össze, akik betörtek a helyi pénzügyőri irodába, valamint több pénzügyőr lakásába, ahol a berendezések rongálásába kezdtek. A megmozdulást végül a kiérkező csendőrség oszlatta fel, és nyolc személyt letartóztattak.[72] Ez az eset jól szemlélteti, hogy a csempészet egyes kisebb, határ menti településeken jelentős társadalmi beágyazottsággal rendelkezhetett. Már a korábban bemutatott esetekből is kirajzolódik, hogy a csempészet több alkalommal több személy összehangolt részvételével, esetenként szervezett formában zajlott le. A helyi lakosság egy részének csempészethez fűződő érdekeltsége tovább nehezíthette a pénzügyőrség munkáját. A vám- és adóterhek megkerülésével behozott csempészáruk ugyanis több esetben a legális kereskedelemben forgalmazott termékeknél jóval alacsonyabb áron kerülhettek a fogyasztókhoz, amit például a Romániából illegálisan behozott tea esete is jól szemléltet. Az ebből fakadó helyi szolidaritás, valamint a nagyobb létszámú csempészcsoportok és szervezett csempészhálózatok jelenléte jelentősen megnehezíthette a korlátozott létszámú pénzügyőrség számára a csempészet visszaszorítását.

Összegzés

A vizsgált források alapján a két világháború közötti kárpátaljai csempészet elterjedése nem vezethető vissza egyetlen okra. Az I. világháborút követő határváltozások megszakították, illetve korlátozták a korábbi gazdasági kapcsolatokat, miközben

[70] Finanční stráž – použití střelné zbraně při výkonu služby. KTÁL, F. 108, op. 4, od. zb. 852, 1.

[71] A település korabeli csehszlovák megnevezése Čorna. Mai magyar neve Csarnató, mai ukrán neve Чорна. Sebestyén Zsolt: Kárpátalja helységnevei. Nyíregyháza: szerzői kiadás, 2020. 79.

[72] Négyórás forradalom Csorna községben egy súlyosan megsebesített csempész miatt. *Ungi Ujság*, 1933. november 24. 3.

az élelmiszerhiány, a munkanélküliség és a szomszédos államok között kialakuló jelentős árkülönbségek egyaránt ösztönözték az illegális áruforgalmat. Kárpátalja sajátos gazdasági helyzete tovább erősítette ezeket a folyamatokat, különösen azokban az időszakokban, amikor a legális megélhetési lehetőségek beszűkültek – többek között az I. világháborút követő években, illetve az 1929-ben kibontakozó gazdasági világválság hatására.

Az I. világháborút közvetlenül követő időszakban a megélhetési kényszer különösen hangsúlyos szerepet játszott, az 1920-as évek elejétől azonban már egyértelműen kimutathatók a profitszerzésre irányuló csempészeti formák is. A későbbi időszakban a megélhetési és a profitszerző tevékenység egymás mellett volt jelen, miközben szervezett, kereskedők által finanszírozott csempészhálózatok is kialakultak.

A feltárt esetek alapján a csempészeti gyakorlat több szempont szerint is tipologizálható. Az átkelés módja alapján elkülöníthető a zöldhatár használata, a Tiszán történő folyami átkelés, valamint az ellenőrzött útvonalakon alkalmazott elrejtés. Az alkalmazott technikák között megjelent az áru különböző módokon történő elrejtése, az irathamisítás és a csoportos határátlépés. Emellett bizonyos határszakaszonkénti áruszerkezeti különbségek is kirajzolódnak: a román határhoz főként a szeszcsempészet, a lengyel–galíciai irányhoz az élőállatok, míg a magyar határhoz a gabona és más mezőgazdasági termények illegális forgalma kapcsolódik hangsúlyosabban.

A csehszlovák állam a csempészet visszaszorítására többféle eszközzel próbálkozott. A pénzügyőri ellenőrzés mellett megjelentek a lefoglalásokhoz kapcsolódó jutalmazási rendszerek, a bírósági és adminisztratív szankciók, a gazdasági ösztönzők, valamint a határőrizet szigorítása és a fegyverhasználat lehetősége is. Az intézkedések hatékonyságát ugyanakkor több tényező korlátozta. Különösen az I. világháborút követő időszakban jelentkeztek hiányosságok, majd személyi és fegyelmi problémák a pénzügyőrség működésében, miközben egyes esetekben a korrupció vagy a közvetlen együttműködés is megfigyelhető volt, ami elősegítette a csempészetet.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Levéltári források

Kárpátaljai Területi Állami Levéltár (KTÁL), Beregszászi részleg

F. 59, Правління Руської Країни Угорської Республіки, м. Мукачево. op. 1, od. zb. 52, 54.

F. 108, Берегівське міське нотарське управління, м. Берегово. op. 4, od. zb. 852.

F. 187, Четовский отдел пограничной финансовой стражи. op. 2, od. zb. 13, 94.

F. 197, Фертешалмашский отдел пограничной финансовой стражи, c. Фертешалмаш. op. 2, od. zb. 93, 251, 286, 287.

Korabeli sajtó

Kárpáti Híradó
Kárpáti Magyar Hírlap
Keleti Ujság
Munkácsi Közlöny
Ruszinszkói Magyar Hírlap
Uj Közlöny
Ungi Ujság
Új Barázda
Új Szó
Zsidó Néplap

Szakirodalom

Bencsik Péter: A kisebb határszéli forgalom Magyarország és a szomszédos államok közt, 1898–1941. *Magyar Kisebbség*, 1999/2–3. 357–372.

Bencsik Péter: *Demarkációs vonaltól államhatárig. A határ menti társadalom és konfliktusai az 1920-as években.* Budapest: ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2022.

Borbély Sándor: *Informális gyakorlatok. Hétköznapi gazdasági és politikai cselekvések Kárpátalja határvidéki régiójában.* Budapest: L’Harmattan Kiadó, 2023.

Bódy Zsombor: Élelmiszer-ellátás piac és kötött gazdálkodás között a háború és az összeomlás idején. In: Bódy Zsombor (szerk.): *Háborúból békébe: a magyar társadalom 1918 után. Konfliktusok, kihívások, változások a háború és az összeomlás nyomán.* Budapest: MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2018. 151–194.

Csernicskó István – Fedinec Csilla: Podkarpatszka Rusz eszméje a Csehszlovák Köztársaságban és a nyelvi viszonyok. In: Fedinec Csilla – Csernicskó István (szerk.): *„Ruszin voltam, vagyok, leszek…” Népismereti olvasókönyv.* Budapest: Charta XXI Egyesület–Gondolat Kiadó, 2019. 117–137.

Fábry Zoltán: Az éhség legendája. In: *Az éhség legendája. Csehszlovákiai magyar valóságirodalom a két világháború között.* Pozsony: Madách, 1975. 185–222.

Fedinec Csilla: Kárpátaljai autonómia, határváltozások 1918–1944. In: Pásztor Cecília (szerk.): *„…ahol a határ elválaszt”. Trianon és következményei a Kárpát-medencében.* Salgótarján –Balassagyarmat – Várpalota: Nagy Iván Történeti Kör – Nógrád Megyei Levéltár – Szindbád Kht., 2002. 415–436.

Fedinec Csilla: Magyar kultúra a két világháború közötti időszakban. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra.* Budapest: Argumentum Kiadó–MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 119–135.

Hronsky, Marián: A második demarkációs vonal, valamint az 1919. június 12-ei szlovák–magyar végleges határ a cseh–szlovák javaslatok és követelések tükrében. In: Pásztor Cecília (szerk.): *„…ahol a határ elválaszt". Trianon és következményei a Kárpát-medencében.* Salgótarján–Balassagyarmat–Várpalota: Nagy Iván Történeti Kör–Nógrád Megyei Levéltár–Szindbád Kht., 2002. 190–198.

Nagy Adrienn: Fekete éjszakában az éjszaka feketézői. Csempészek mindennapjai a nyugati határsávban, 1918–1922. *Világtörténet*, 2022/2. 225–240.

Radó Antal (szerk.): *Idegen szavak szótára.* 10., javított kiadás. Budapest: Lampel R. (Wodianer F. és Fiai) Könyvkiadóvállalata, 1942.

Sebestyén Zsolt: Kárpátalja helységnevei. Nyíregyháza: szerzői kiadás, 2020. 79.

Szakál Imre: Az első Csehszlovák Köztársaság időszaka (1918–1938). In: Csatáry György (főszerk.): *Kárpátalja története. Örökség és kihívások. Monográfia.* Beregszász – Ungvár: II. RF KMF–„RIK-U" Kft., 2021. 399–448.

Simon Attila: *Az átmenet bizonytalansága. Az 1918/1919-es impériumváltás Pozsonytól Kassáig.* Somorja – Budapest: Fórum Kisebbségkutató Intézet – MTA BTK Történettudományi Intézet, 2021.

Štěpánek, Ondřej: Hospodářské trhy na Podkarpatské Rusi (Pohledem české a slovenské komunity). *Acta Musei Nationalis Pragae – Historia*, 79/3–4, 2025. 61–70. https://doi.org/10.37520/amnph.2025.022

Tokar Marian: Gazdaságpolitika és társadalomfejlődés. In: Fedinec Csilla – Vehes Mikola (főszerk.): *Kárpátalja 1919–2009: történelem, politika, kultúra.* Budapest: Argumentum Kiadó – MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézete, 2010. 55, 57-58.

Toungoussov, Pavel: *Fenomén pašeráctví a pašeráci v pohraničních oblastech Šumavy a Podkarpatské Rusi v období první československé republiky.* Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, 2008.

Vári Fábián László: *Vannak ringó bölcsők. Kárpátaljai népballadák és népdalok*. Harmadik, bővített kiadás. Ungvár–Budapest: Intermix Kiadó, 2012. 258.

Internetes források

Danyi Pál: Magyar pénzértékindex – árak és devizák alapján 1754-től. Ártörténet, 2025. október 14. https://artortenet.hu/magyar-penzertekindex-arak-es-devizak-alapjan-1754-tol/